

Landschapsbiografie van

Midden-Delfland

.....

Rijk cultuurlandschap
tussen grote steden

Midden-Delfland is een groene oase midden in de Randstad, met een eeuwenoude geschiedenis van voortdurende verandering. Waar het landschap ooit voor een groot deel uit een nat veenmoeras bestond, werd het vanaf de middeleeuwen ontgonnen en ingericht voor landbouw. Rechte kavels, sloten en polderdijken bepaalden het uiterlijk van het gebied. Water was eeuwenlang de levensader van Midden-Delfland. Vaarwegen verbonden boerderijen met markten in Delft, Rotterdam en Den Haag. Trekschuiten vervoerden mensen, vee en (agrarische) producten. Deze netwerken maakten van het landschap een dynamische ontmoetingsplek tussen stad en platteland.

Maar met de twintigste eeuw kwamen de uitdagingen. Steden groeiden, snelwegen sneden het landschap doormidden en bedrijventerreinen rukten op. Het agrarisch karakter kwam onder druk te staan door schaalvergroting en afname van het aantal boeren. Toch bleef Midden-Delfland overeind als groene long tussen de steden, mede dankzij bescherming als eerste Bijzonder Provinciaal Landschap van Nederland.

Vandaag vertelt Midden-Delfland het verhaal van een landschap in beweging. Van kreekrug tot polder, van vaarroute tot snelweg, van Romeinen tot recreatiegebied. Een plek waar verleden en toekomst elkaar ontmoeten, en waar het rijke agrarisch erfgoed nog altijd zichtbaar is tussen de verstedelijking.

Landschapsbiografie van Midden-Delfland

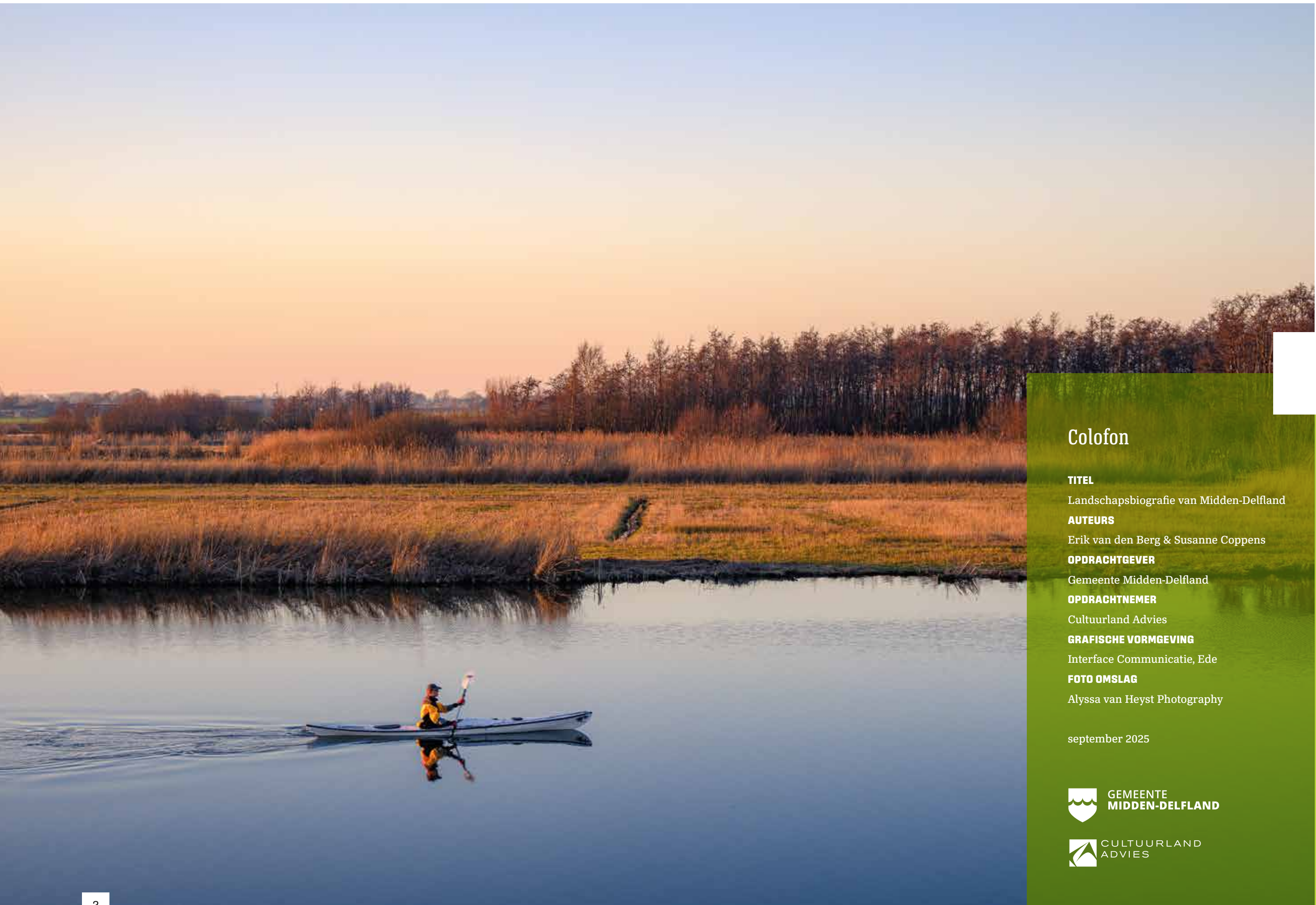
Landschapsbiografie van

Midden-Delfland

.....

Rijk cultuurlandschap
tussen grote steden

Colofon

TITEL

Landschapsbiografie van Midden-Delfland

AUTEURS

Erik van den Berg & Susanne Coppens

OPDRACHTGEVER

Gemeente Midden-Delfland

OPDRACHTNEMER

Cultuurland Advies

GRAFISCHE VORMGEVING

Interface Communicatie, Ede

FOTO OMSLAG

Alyssa van Heyst Photography

september 2025

GEMEENTE
MIDDEN-DELFLAND

CULTUURLAND
ADVIES

Inhoud

Voorwoord	4
Inleiding	8
Hoofdstuk 1 - Wonen in een dynamisch landschap	12
De prehistorie en Romeinse tijd (tot 400 n.Chr.)	13
De diepe ondergrond	14
De eerste boeren in de nieuwe steentijd	18
Cananefaten en Romeinen	24
Hoofdstuk 2 - Grote ontginningen in de middeleeuwen	32
Uitgestrekte veenmoerassen en broekbossen	34
Permanente nederzettingen en de eerste ontginningen	34
Heren en kastelen	39
Waterbeheersing	41
Hoofdstuk 3 - Boeren en buitenplaatsen in de vroegmoderne tijd	54
Oorlogsperikelen in Midden-Delfland	56
Een land van gras en zuivel	58
Te land en te water	63
Van boerderij naar buitenplaats	68
Hoofdstuk 4 - Grote ontwikkelingen (1850-1950)	76
Investerings in het landschap	78
Verandering van transport en boerenbedrijf	86
Het verdwijnen van groene landschapselementen	90
Crisis en oorlogsjaren	92
Hoofdstuk 5 - Een gebied onder druk	100
Een strijd om de ruimte	102
Een snelweg dwars door de polder	113
Op eigen benen verder	116
Noten, Literatuurlijst, Lijst met afbeeldingen	130

Hoofdstuk 1

Wonen in een dynamisch landschap

tot 400 na Chr.

Het landschap van Midden-Delfland kent een dynamische ontstaansgeschiedenis. Diep in de ondergrond ligt een pakket dekzand, dat in de laatste ijstijd werd afgezet. Daarbovenop liggen lagen met klei, zand en veen uit het holoceen, toen het gebied onder invloed van de grote rivieren en zeewater stond. In de stabiele delen van dit natte landschap vonden de eerste boeren van Midden-Delfland al in de prehistorie hun thuis. Het landschap was altijd bepalend voor de locatiekeuze van de mensen. In natte perioden, waarin de zee meer invloed had, trok men naar de hogere delen, zoals de strandwallen langs de Hollandse kust of de oeverwallen van de kreken. Midden-Delfland is rijk aan archeologische vindplaatsen, vooral uit de ijzertijd en Romeinse tijd. In de loop der eeuwen drong het water via een steeds verder vertakkend stelsel aan getijdekreken diep het land in. Vanaf 12 v. Chr. maakte Midden-Delfland onderdeel uit van het Romeinse Rijk en ging de mens een steeds grotere stempel op het landschap drukken, met de aanleg van grote waterwerken en nieuwe infrastructuur.

Noordzeebekken vulde zich weer met water en de kustlijn schoof steeds verder op. Het warmere en vochtigere milieu bracht een nieuwe flora en fauna met zich mee, waar de mens zich op aanpaste. Dat is goed terug te zien in de archeologische vondsten uit de midden-steentijd (het mesolithicum), die een stuk kleiner van formaat zijn dan in de voorgaande periode. De kleine werktuigen en pijlpunten zijn geoptimaliseerd voor de jacht in een meer gesloten landschap. De hogere donken en dekzandruggen vormden ideale vestigingslocaties in het steeds natter wordende landschap. Ook uit deze periode kennen we echter (nog) geen vindplaatsen in de gemeente Midden-Delfland. Dat gebrek aan archeologische vindplaatsen uit deze vroege periodes kan op verschillende manieren verklaard worden. Meest voor de hand liggend is het feit dat het zandland-schap dat in de oude en midden-steentijd aan het oppervlakte lag, tegenwoordig bedekt ligt onder metersdikke sedimenten van klei, zand en veen. Alleen bij hele diepe graafwerkzaamheden, zoals de aanleg van tunnels, wordt dit prehistorische maaiveld soms bereikt. Daarnaast zal er bij overstromingen en de vorming van getijdengeulen tot in de middeleeuwen lokaal veel materiaal zijn weggeslagen.³

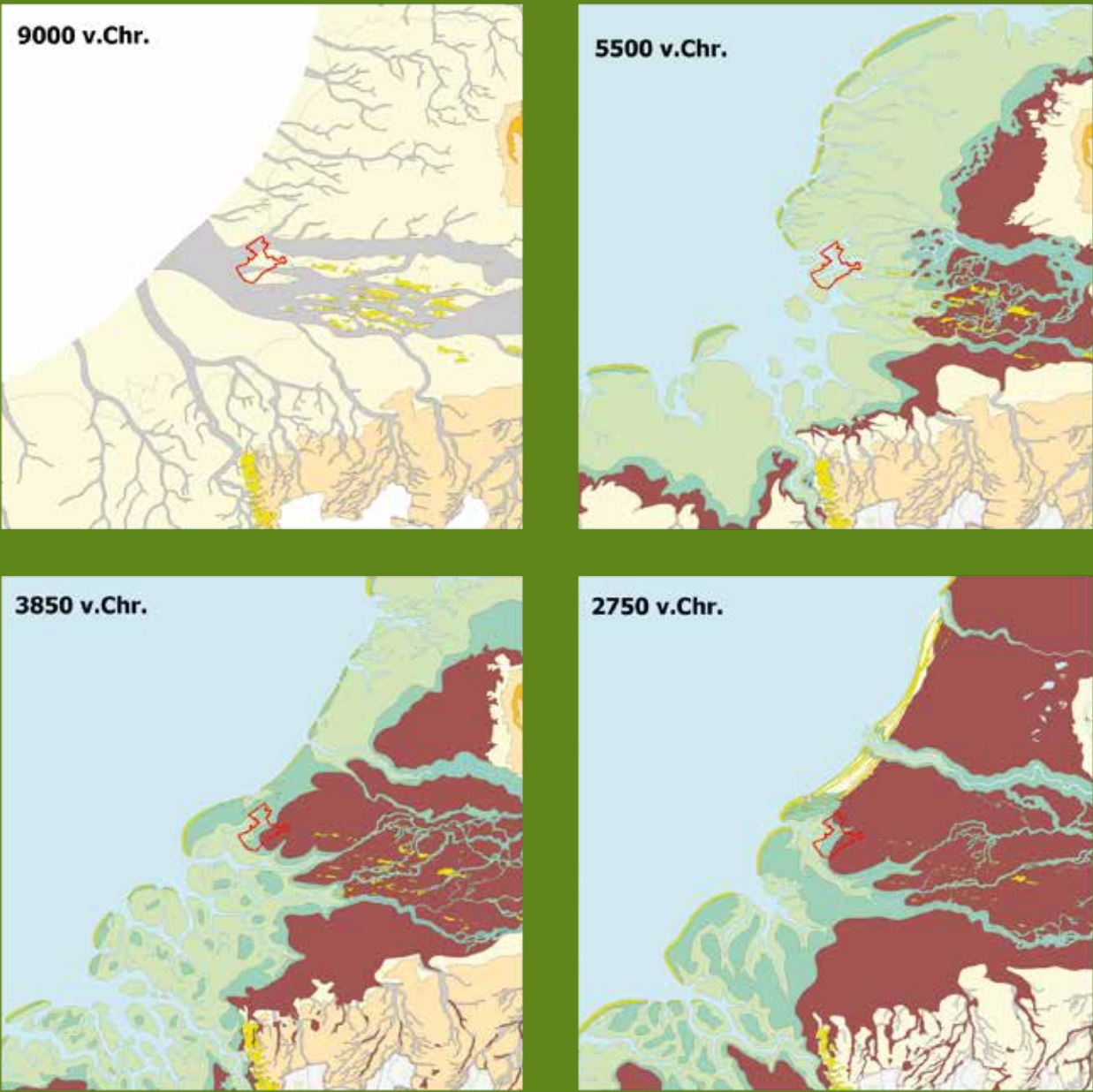
DE KUSTLIJN SLUIT ZICH

In het steeds natter wordende klimaat kwam in de laagste delen van het landschap veenvorming op gang. Veen ontstaat wanneer afstervende plantenresten onder water komen te staan en niet (volledig) verteren. Het oudste veenpakket kennen we als het Basisveen. Daar zien we nu niets meer van terug, op de meeste plaatsen is het later weer weggeslagen door de zee. Via rivierdalen en geulen drong de zee in de loop der tijd steeds verder het land in. Zo ontstond een getijdengebied, waarin veel slib werd afgezet, vergelijkbaar met delen van de huidige Waddenzee. Langs de kust vormde zich vanaf ongeveer 5500 v.Chr. een rij strandwallen, waarmee de kustlijn zich steeds verder sloot. Door een snelle stijging van de zeespiegel kwam het gebied tussen grofweg Hoek van Holland en Delft volledig onder water te staan.⁴ Achter de strandwallen ontstond een estuarium, waar zoet water vanuit de rivieren zich vermengde met het zeewater. Alleen bij de mondingen van de Rijn en de Maas bleef de kustlijn open. Via een uitge-

breid stelsel aan waterloopjes stroomde het water uit het binnenland richting de zee.

Andersom kon de zee via deze openingen het land in stromen. De monding van de Maas lag omstreeks 4800 v.Chr. bij het huidige Brielle, het Brielse Meer is daar nog een overblijfsel van.

Afbeelding 1.4 - In de Yangtze-haven van Rotterdam zijn veel vuurstenen artefacten uit het mesolithicum aangetroffen, zoals deze spits (links), afslag (midden) en kling (rechts). Hoewel we dergelijke vondsten uit de gemeente Midden-Delfland niet kennen, zijn ze vermoedelijk wel in de ondergrond aanwezig.

Afbeelding 1.5 - De paleogeografische kaarten tonen de ontwikkeling van het landschap in het holoceen. Rond 9000 v.Chr. bestond het gebied nog uit een dekzandvlakte, doorsneden door grote rivieren. Later kwam het onder invloed van de zee te staan en vond er verder landinwaarts op steeds grotere schaal veenvorming plaats. De huidige gemeentegrens van Midden-Delfland is ter referentie met een rode lijn weergegeven.

- Strandwallen en duinen
- Slikken
- Schorren
- Veen
- Water
- Zand
- Riviervlakten en beekdalen

VERNATTING VAN HET LANDSCHAP

De strandwallen en duinen vormden een natuurlijke scheiding tussen het zoute zeewater en het zoete binnenwater. In dit rustige zoetwatermilieu stagneerde de afwatering en kon de veenvorming zich steeds verder uitbreiden. Het veenpakket dat zich vanaf ongeveer 4000 v.Chr. begon te vormen, kennen we als het Hollandveen. Via de Maas en de getijdengeulen werd er in wisselende mate zand en klei afgezet, waarbij soms ook weer delen van de veen- en kleilagen werden weggeslagen. Zo ontstond er een zeer gevarieerd laagpakket, met een afwisseling van veen-, zand- en kleilagen dat lokaal wel 15 meter dik is.¹⁰

In de laagste delen van het landschap groeiden riet- en zeggevenen, die aan de zuidwestkant overgingen in een kustmoeras met schorren en slikken.¹¹ Schorren zijn vergelijkbaar met de kwelders in het huidige waddengebied en bestaan uit begroeide zandplaten, die alleen bij zeer hoge waterstanden nog overstromen. Slikken zijn onbegroeide platen die bij vloed onder water staan. Verder landinwaarts groeiden elzenbroekbossen en kwamen hoogveenkoepels tot ontwikkeling. Hoogveen bestaat voor een groot deel uit veenmos (spaghnum), dat veel water kan vasthouden en wordt gevoed door regenwater. Het is daarmee niet afhankelijk van het grondwaterpeil en groeit in koepels, die metershoog kunnen worden. Daarmee zijn hoogvenen in staat om in relatief korte tijd grote gebieden te bedekken. Bovenop de hoogvenen kwamen ondiepe meren voor, die meerstallen worden genoemd. Door latere ontginningen zijn de grote hoogveenkoepels in deze regio allemaal weer verdwenen.

DE BRONSTIJD

Ook in de bronstijd (ca. 1900 – 800 v.Chr.) was het gebied onder aanhoudende invloed van de zee en de veenvorming erg nat en slecht geschikt voor bewoning. Wel zijn er aanwijzingen dat de veenmoerassen en broekbossen in Midden-Delfland zeker vanaf de bronstijd als onderdeel van het cultuurlandschap gezien moeten worden. Ze werden extensief gebruikt door de bewoners van de hogere gronden, bijvoorbeeld voor de jacht of visvangst, of om er hout te sprokkelen. Heel bekend is het skelet van de Krabbe-plasman, waarin het oudste menselijke DNA van Nederland werd gevonden. Het werd in 1990 gevonden in de Krabbeplas bij Vlaardingen, net buiten de gemeente Midden-Delfland. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat ontoegankelijke veenmoerassen in de bronstijd een rituele functie kenden, denk bijvoorbeeld aan de vele offers, zwaarden en veenlijken die overal in Nederlandse veengebieden zijn aangetroffen. Vanaf ongeveer 1500 v.Chr. breidden de getijdengeulen zich weer uit. Het waren de voorlopers van de stelsels van de Gantel en de (Oer-)Gaag, die een grote rol hebben gespeeld in de latere ontwikkelingen in Midden-Delfland en in een groot deel van de gemeente nu nog in de

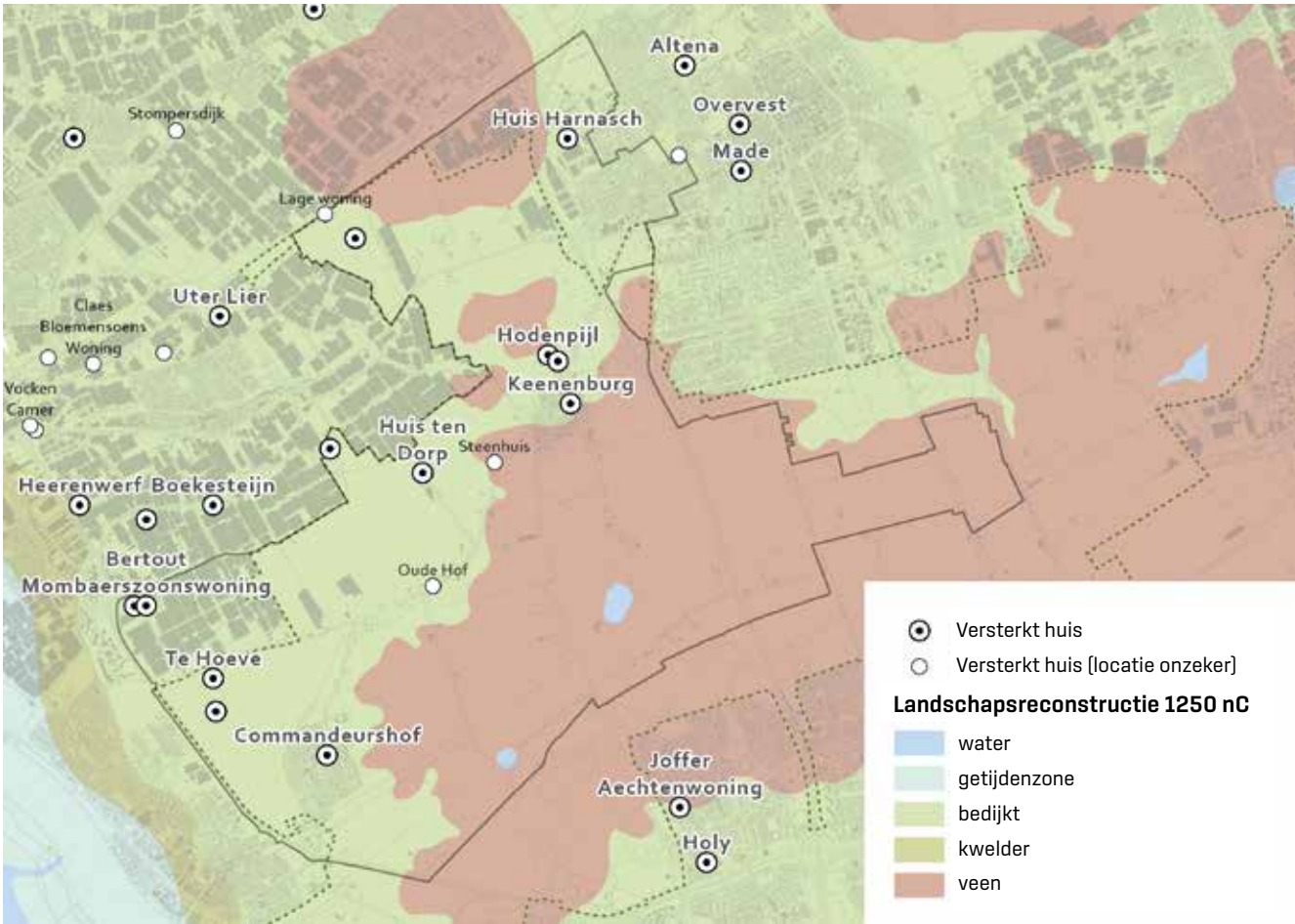
■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

Afbeelding 1.8 - Midden-Delfland kende in de loop van het holoceen een grote landschappelijke variatie, met broekbossen [boven] in de overgangzones, uitgestrekte hoogveengebieden [midden] in het binnenland en schorren- en slikken met breed vertakkende kreken [onder] langs de steeds verschuivende kustlijn.

NIEUWE ONTGINNINGEN

De grote overstromingen van 1134 en 1164 bemoeilijkten de ontginningen, maar al in de tweede helft van de twaalfde eeuw kwamen deze weer op gang, dit keer op grotere schaal. De periode tot ongeveer 1250 is bepalend geweest voor het huidige landschap in Midden-Delfland. Veel greppels en sloten stammen uit deze periode en zijn dus al zo'n 800 jaar oud. De veenmoerassen en kleigebieden werden in grote blokken verdeeld en ontgonnen. Langs de verschillende ontginningsblokken werden kaden aangelegd om het water van buiten de blokken te keren. Soms bleef ook een brede strook veen onontgonnen, als een natuurlijke buffer of scheidingen tussen twee ontginningsblokken. De twaalfde- en dertiende-eeuwse ontginningen zijn te herkennen aan een regelmatige structuur met een opstreckende verkaveling. De oorspronkelijke sloten liggen 60 roeden (ongeveer 226 meter) uit elkaar en lopen vaak door in meerdere polders, die aanvankelijk één ontginningsblok vormden en pas later zijn gesplitst.³² Deze maatvoering en systematiek zijn onder de graven van Holland in een groot deel van Midden-Delfland toegepast. Tussen de oorspronkelijke sloten zijn later nieuwe sloten aangelegd, waarmee de kavels smaller zijn geworden en de oude structuur niet overal meer te herkennen is. De verschillende ontginningsblokken vallen vaak samen met de rechtsgebieden van de ambachten, die vanaf deze periode steeds meer invloed kregen.

Door de ontwateringen kwam er zuurstof bij het veen, waardoor het proces van vertering in gang werd gezet. Deze oxidatie zorgde voor een snelle inzakking (klink) van het veen. De percelen konden dan tijdelijk in gebruik genomen worden als akker, weiland of hooiland, afhankelijk van de waterstand. Vooral in de eerste decennia na de ontginningen zal de bodem in hoog tempo gezakt zijn en werd het al snel weer te nat. Men herhaalde

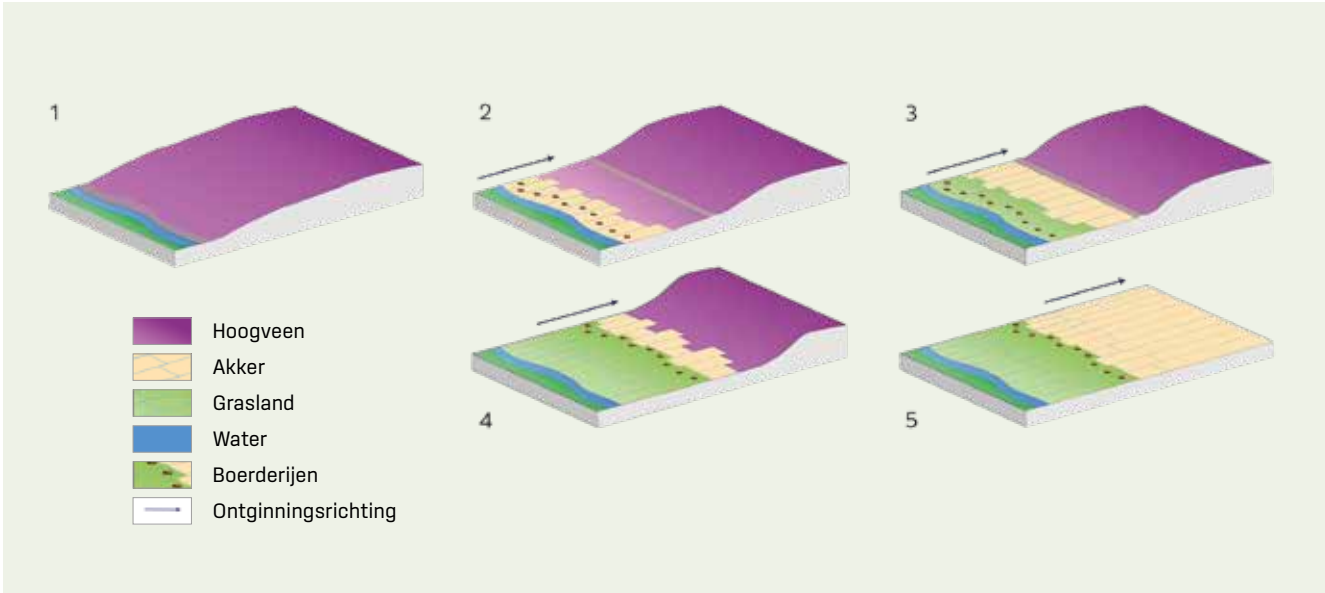

Afbeelding 2.5 - Locaties van versterkte huizen en kastelen in de omgeving van Midden-Delfland. Op de achtergrond is een reconstructie van het landschap omstreeks 1250 afgebeeld. Ter oriëntatie zijn ook de huidige bebouwing en wegen geprojecteerd.

dan het proces van ontwateren en trok verder het land in. De bewoning schoof soms mee met de ontginningen. Vooral de veengebieden met klei in de ondergrond waren vanwege de stevigere bodem en betere vruchtbaarheid aantrekkelijk voor bewoning, hoewel ze erg nat waren. Vaak werden de boerderijen nog op terpen gebouwd.

Heren en kastelen

Bij de (her)ontginningen vanaf de twaalfde eeuw speelde ook de lokale adel een belangrijke rol. Zij kregen stukken grond in leen van de graaf en poogden ermee hun macht te versterken. Met de bouw van versterkte woonhuizen of kastelen maakten ze hun positie duidelijk. In Midden-Delfland hebben veel van dit soort kastelen bestaan. De bekendste daarvan zijn Keenenburg in Schipluiden, Hodenpijl in de Klaas Engelbrechtspolder, Huis ten Dorp in de Dorppolder, Groeneveld in de Groeneveldsepolder, Huis de Velde en Huis de Hoeve in de Dijkpolder. De oudste kastelen waren mottekastelen met een ronde heuvel van enkele meters hoog, waarop een toren van hout en later steen werd gebouwd, soms voorzien van een palissade of ringmuur. Bij de Hoekse en Kabeljauwse twisten, halverwege de veertiende eeuw, werden de meeste kastelen verwoest, waarna ze nooit

Lookwatering en de Poldervaart (1280). Daarbij maakte men soms gebruik van de natuurlijke laagtes in het landschap of oude restbeddingen van het Gantelsysteem, bijvoorbeeld in het geval van de Lookwatering in Den Hoorn.

De afwatering bleef een probleem, met name in Vlaardingen, waar de sluizen in de Maasdijk het water niet snel genoeg konden afvoeren. In de veertiende eeuw werden daarom de Maaslandse vlieten gegraven. De Maaslandse vlieten bestaan uit de Noordvliet en Middelvliet, die rond 1330 zijn gegraven, en de Boonervliet, die in 1380 volgde.³³ De naam ‘vliet’ verwijst naar een snelstromende watergang. Met de aanleg ervan werd de afwatering richting de Maas flink verkort. Vóór de aanleg van de vlieten vormden de polders aan weerszijden van waar nu de Vlietlanden liggen één geheel. Door de vlieten werd het oude ontginningsblok in meerdere delen verdeeld. Daarmee was er in dit deel van Midden-Delfland al vóór de komst van de poldermolens sprake van poldervorming. Omdat de drie vlieten de oorspronkelijke verkaveling volgen, waaieren ze uit. Tussen de vlieten was ruimte voor twee smalle polders; de Foppenspolder en de Sluispolder. Waar de watergangen in de Maas uitstroombden werden nieuwe spuisluzen aangelegd, waarmee het overvloedige water kon worden geloosd. Bij deze sluizen kwam de nederzetting Maeslandsluys tot ontwikkeling, het latere Maassluis.³⁴

Afbeelding 2.9 - De drie Maaslandse vlieten en de Vlietlanden op de kaart van Kruikius uit 1712.

Door politieke conflicten tussen verschillende landheren en de steden Rotterdam,

Afbeelding 2.10 - De Vlietlanden zijn door de aanleg van de Maaslandse vlieten op een eiland komen te liggen. Oorspronkelijk maakte het gebied deel uit een groter ontginningsblok en stonden er verschillende boerderijen. Omdat het gebied daarna niet meer is ingepolderd, is de bodemdaling hier veel langzamer gegaan en liggen de natte Vlietlanden nu hoger dan de omliggende polders. De Vlietlanden vormen tegenwoordig een waardevol natuurgebied en zijn eigendom van Natuurmonumenten.

Schiedam en Delft was er veel te doen om de vaarverbinding en afwatering via de Schie. Daarom werd er in 1343 een kanaal tussen Overschie en Rotterdam gegraven en splitst de Schie zich sindsdien in een Rotterdamse Schie en een Schiedamse Schie. In 1389 volgde een verdere splitsing, toen Delft toestemming kreeg voor de aanleg van een eigen kanaal naar de Merwede. Daarvoor werd gebruik gemaakt van de bestaande Delf, die sindsdien ook wel de Delftse Schie genoemd wordt. Deze waterloop werd via Overschie door aanleg van de Delfshavense Schie verbonden met de rivier, waar Delft een eigen haven kreeg; Delfshaven.³⁵

Oorspronkelijk maakte het gebied deel uit een groter ontginningsblok en stonden er verschillende boerderijen. Omdat het gebied daarna niet meer is ingepolderd, is de bodemdaling hier veel langzamer gegaan en liggen de natte Vlietlanden nu hoger dan de omliggende polders. De Vlietlanden vormen tegenwoordig een waardevol natuurgebied en zijn eigendom van Natuurmonumenten.

Verbindingen tussen stad en land 1/4

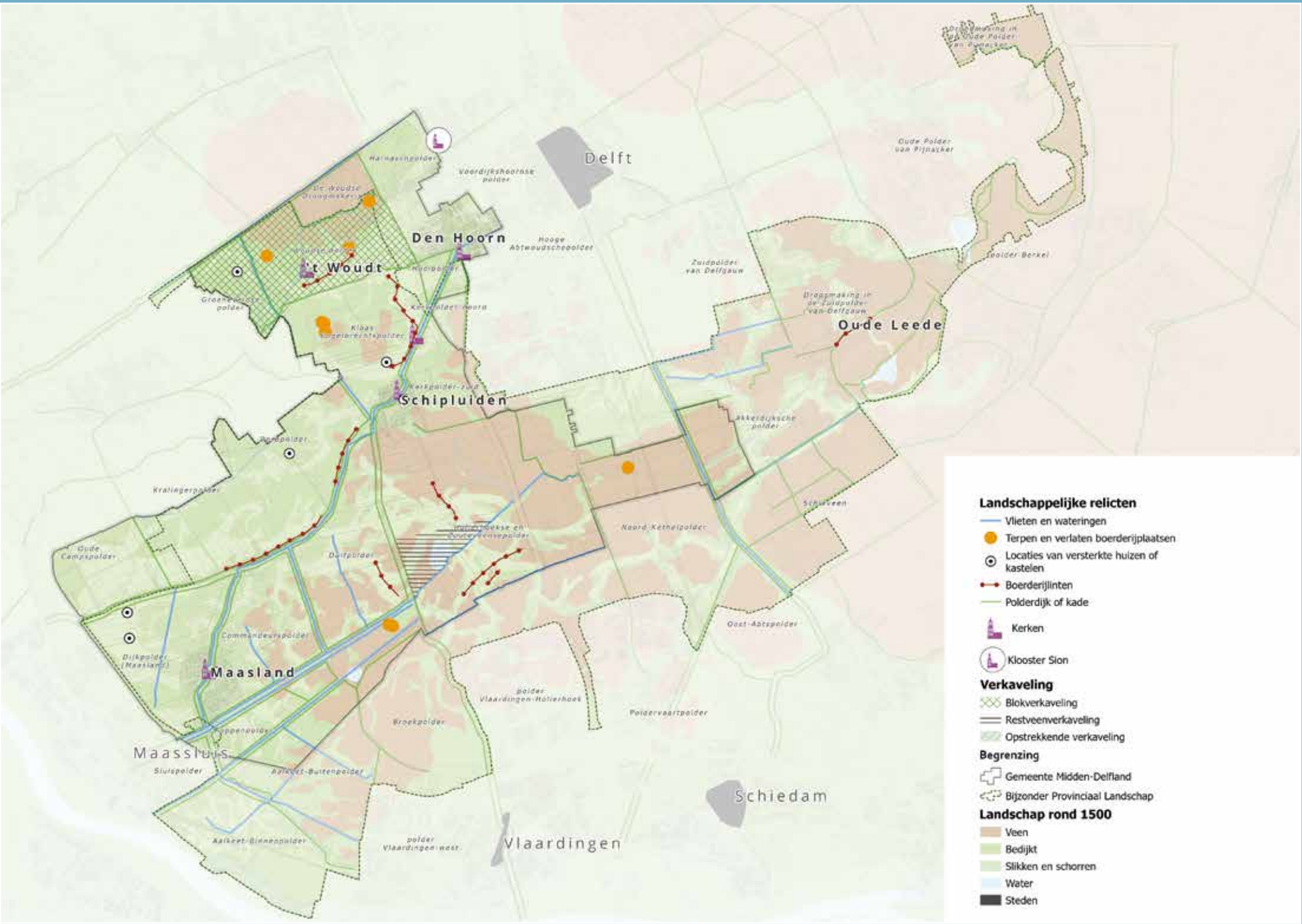
In de middeleeuwen zien we de opkomst van de eerste steden in de omgeving van Midden-Delfland, zoals Vlaardingen, Delft en Schiedam. Als verschillende kernen aan het einde van de middeleeuwen flink beginnen te groeien en stadsrechten krijgen, gaan ze steeds meer druk uitoefenen op het omliggende land. Voornamelijk om te voorzien in de groeiende vraag naar voedsel. Vooral Delft groeide snel, rond 1400 telde de stad zo'n 6500 inwoners. Het buitengebied komt meer en meer in het teken te staan van de voedselproductie. Veel mensen trekken naar de steden om daar hun leven op te bouwen. We zien een opkomst van markten en een groeiend belang van de handel, op toenevende schaal, dat zich in de komende eeuwen alleen maar verder zal ontwikkelen.

In de middeleeuwen drukte het feodale hofstelsel een grote stempel op het boerenleven. Veel boeren waren horig (niet vrij) en waren gebonden aan hun boerderij. Ze moesten hard werken om niet alleen zichzelf en hun gezin te kunnen voeden, maar waren tevens verplicht een deel van de oogst af te staan aan de heer. Bovendien moesten ze allerlei diensten verlenen of werken op het land van de heer. Nadat het hofstelsel in de late middeleeuwen uiteenviel werden meer boeren eigenaar van hun grond. Wel bleef het een zwaar bestaan, zeker in het steeds natter wordende landschap. Waar er eerst voornamelijk kleine, gemengde bedrijven voorkwamen, zien we vanaf de late middeleeuwen een overgang en specialisatie richting veeteelt. Dat had niet alleen te maken met de vernatting van het landschap, maar ook met de opkomst van de grote steden. Die zorgden voor een grote vraag naar dierlijke producten, zoals melk, boter en vlees.

Het boerenleven door de eeuwen heen 2/5

Afbeelding 2.11 - De kaart van de Drie Schiën uit circa 1512, gezien vanaf het noorden. Linksboven staat een deel van Rotterdam afgebeeld. Op de voorgrond is het dorp Overschie afgebeeld, met tussen beide plaatsen de Rotterdamse Schie. Aan de rechterkant ligt het dorp Delfshaven, dat via de Delfhavens Schie een verbinding heeft met Overschie.

Hoofdstuk 2 - 400 tot 1550

Wat is er nog te zien uit deze periode?

SLAGENLANDSCHAP MET OPSTREKKENDE VERKAVELING

Zeer karakteristiek voor Midden-Delfland is het slagenlandschap met opstrekken verkaveling. De lange, smalle percelen zijn kenmerkend voor het veenweide-landschap. Dit patroon is het resultaat van de grote agrarische veenontginningen in de middeleeuwen.

BLOKVERKAVELING

Rond de zandige kreekruggen komt een onregelmatige blokverkaveling voor, waarin nog restanten van natuurlijke waterlopen te herkennen zijn.

VLIETEN EN WATERINGEN

Om het gebied te ontwateren is vanaf de middeleeuwen een uitgebreid stelsel aan kunstmatige watergangen aangelegd die nog altijd aanwezig zijn.

BOERDERIJEN OP KREEKRUGGEN

De hoger gelegen kreekruggen vormden aantrekkelijke woonplaatsen. De boerderijen liggen daardoor vaak als kronkelende linten door de polders.

POLDERS EN DIJKEN

Vrijwel geheel Midden-Delfland is onderverdeeld in polders met kaden en polderdijken. Dit zijn nog altijd bijzonder ensembles met ieder een eigen geschiedenis.